

سیر تطور سلفی‌گری در کویت

مرتضی آقامحمدی*

چکیده

امروزه، سلفی‌های کویت فعالیت‌های چشمگیری در عرصه بین‌الملل دارند و بدین جهت مورد توجه ناظران جهانی هستند. مقاله حاضر با روشی توصیفی-تحلیلی، به «پیدایش و گسترش جریان سلفی در کویت»، «تحولات و ورود افکار سیاسی در میان آنها» و «تبدیل شدن آنان به معارضان حکومت» پرداخته است. فرضیه ما این است که این گروه، ابتدا در قالب حامیان حکومت ظهور کردند و با حمایت عربستان، در کویت به قدرت رسیدند؛ تا اینکه این گروه پس از آزادسازی کویت و در پی شرایط جدید به وجود آمده، به قدرتمندترین گروه معارض در این کشور تبدیل شدند و امروزه دغدغه اصلی حکومت کویت در حفظ ثبات خود، و همچنین کنترل جریان سلفی سیاسی فعال در داخل و خارج کویت است. ماهیت غیراستبدادی حکومت کویت ایجاب می‌کند که برای مهار فشار گروه‌های سلفی و ایجاد تعادل، از رقبای آنان مانند لیبرال‌ها و شیعیان بهره گیرد.

کلیدواژه‌ها: کویت، سلفی، عبدالرحمن عبدالخالق، سلفی‌گری.

---

* عضو هیئت علمی جامعه المصطفیٰ العالمیه و مدیر گروه مطالعات جهان اسلام در پژوهشکده عروه‌الوثقی.

مقدمه

کویت به لیبرال‌ترین کشور در میان کشورهای شیخ‌نشین شهره است؛ کشوری با حاکمانی اهل مدارا و اهل تعامل، و سیستم حکومتی نیمه‌دموکراتیک که مردم مشارکتی جدی در سرنوشت خود دارند. جامعه کویت از آزادی، تسامح و فضای باز قابل توجهی برخوردار بوده و است. کویت برخلاف عربستان و بحرین که پیدایش آنها مرهون شمشیر سلفی‌های وهابی است، با روشی صلح‌آمیز پایه‌گذاری شد و حاکمان کویت این کشور را همواره با تدبیر و مدارا و مشاوره با مردم، اداره کرده‌اند. شکل‌گیری متفاوت و مسالمت‌آمیز کویت، خصوصیات شخصی حاکمان آل صباح، وجود تهدیدهای داخلی و خارجی، و همچنین ترکیب جمعیتی این کشور، همگی در پیدایش چنین سیاست متفاوتی نقش داشته‌اند. به نظر می‌رسد کشوری با این اوصاف، بستر مناسبی برای رشد سلفی‌گری نباشد. این در حالی است که امروزه سلفی‌های کویت، جایگاه ویژه‌ای در فعالیت‌های تروریستی این جریان در عرصه بین‌المللی دارند. سلفی‌ها از بیشترین آزادی در این شیخ‌نشین بهره می‌برند و در کنار عربستان از اصلی‌ترین حامیان مالی جریان جهادی سلفی محسوب می‌شوند. در این مقاله، به بررسی پیدایش و علل گسترش جریان سلفی در کویت، چگونگی سیاسی شدن سلفی‌ها که در شکل سنتی خود کاری با سیاست ندارند، تبدیل شدن آنها به جریان معارض جدید، تمایل آنان به کسب قدرت بیشتر، و همچنین راهکار پیش‌روی کویت برای مقابله با خطر آنان پرداخته می‌شود.

پیدایش سلفی‌گری در کویت

پیدایش سلفی‌گری در کویت به اوایل سال ۱۹۲۰م باز می‌گردد. در آن دوره، برخی مشایخ مانند عبدالله خلف الدحیان و شیخ عبدالعزیز الرشید نزد علمای سعودی تحصیل می‌کردند و پس از بازگشت از آنجا، در کویت به ترویج مکتب سلفی پرداختند. از آن زمان به بعد، ارتباط محکم و عمیقی بین آنها و علمای سعودی برقرار شد که همچنان نیز ادامه

دارد.^۱ چند عامل در گسترش جریان سلفی در کویت دخیل بود که در ادامه به بررسی آنها خواهیم پرداخت:

اول: ترویج گسترده تفکر سلفی در کویت که با حضور و فعالیت شیخ عبدالرحمن عبدالخالق، شخصیت مشهور سلفی، و بازگشت کویتهای فارغ التحصیل مراکز دینی سعودی، به وقوع پیوست. عبدالرحمن عبدالخالق شخصیت اصلی جریان سلفی در کویت بود.^۲

دوم: تمرکز سلفیها بر مبارزه با بدعتها و خرافات در ابتدای امر، و همچنین اجتناب آنان از سیاست، به گسترش این تفکر در شرایطی که کویتهای از شرکت در تجمعات و گروههای سیاسی ابا داشتند،^۳ کمک کرد. به طور خاص، بعد از شکست ۱۹۷۶م، فعالیت حرکت‌های غیراسلامی و لیبرال به مقبولیت بیشتر تفکر سلفی انجامید.^۴

سوم: آمدن بدوی‌های^۵ سعودی به کویت نیز موجب تقویت و گسترش تفکر سلفی وهابی شد. بدوی‌های سعودی در دهه‌های ۱۹۶۰ و ۱۹۸۰م، از عربستان سعودی وارد کویت شدند و تابعیت کویتهای دریافت کردند.^۶ این مهاجرت گروهی، بر اساس سیاست اتخاذ شده از سوی حاکمان کویت برای افزایش جمعیت و نیز تأمین نیروی کار^۷ قابل اعتماد

۱. دمنهوری، رجب، «الحالة السلفية في الكويت»، صحيفة لجينيات الإلكترونية، آدرس:

<http://lojainiat.net/main/Content>

۲. آقامحمدی، مرتضی، محاصرة مسجدالحرام: ترجمة كتاب‌های «حصر مكة»، «أيام مع جهيمان» و «حتى لا يعود جهيمان»، ص ۴۲۰.

۳. دمنهوری، رجب، «الحالة السلفية في الكويت»، صحيفة لجينيات الإلكترونية، آدرس:

<http://lojainiat.net/main/Content>

۴. مدیرس، فلاح عبدالله، الجماعة السلفية في الكويت.

۵. قبایل صحراگردی که بین عربستان و کویت در تردد بودند و با عنوان «بدو» شناخته می‌شوند.

6. Longva, A, "Nationalism in Pre-Modern Guise: The Discourse on Hadhar and Badu in Kuwait", International Journal of Middle East Studies MES, p.171.

۷. دولت نیروی کار موردنیاز خود را از کشورهای عربی و غیرعربی تأمین می‌کرد. در این میان، نگرانی آنها بیشتر از مهاجران عرب بود؛ چراکه آنها، هم عرب‌زبان بودند و هم مسلمان، و بیم آن می‌رفت که افکار خود را در کویت ترویج و اشاعه دهند. به عنوان نمونه، در سال ۱۹۶۰ عبدالرحمن دوسری، از علمای دینی کویت، نامه‌ای به بن‌یاز فرستاد. وی درباره لشکر خطرناک معلمان خارجی هشدار می‌دهد و درخواست می‌کند که در استفاده از مدرّسان مصری، به قدر نیاز اکتفا گردد و از رفتن طلاب به جمهوری مصر جلوگیری شود؛ چراکه خیر فرستادن آنها به آمریکا بیشتر، و شر آن کمتر از رفتن به مصر است. (نقیدان، منصور، الجماعة السلفية المحتسبة: دراسة في فكر المحتلين للمسجد الحرام، ص ۱۰۵).

بود^۱ که در این راستا، قبایل بدوی گزینۀ مناسبی به نظر می‌رسیدند.^۲ همچنین نکته بعدی این بود که در مقابل گروه‌های اپوزیسیون، اعم از قومی-عربی‌ها و تاجران لیبرال، گروهی شکل بگیرد که حامی آل صباح باشد؛ از این رو بدوی‌ها همگن‌ترین گروه در پیوستن به جامعه کویت، و همچنین مطیع خواسته‌های آل صباح بودند. حیات قبایل بدوی، بر اساس سنت‌ها و ارزش‌های محافظه‌کارانه در امور سیاسی و اجتماعی بود و آنها در مقابل حاکم، مطیع و کر و کور بودند.^۳ به‌علاوه، برخی معتقدند که شیعیان بیش از ۵۰ درصد جمعیت کویت را تشکیل می‌دادند که سیاست دولت کویت در اعطای تابعیت به بدوی‌های عربستان در دهه‌های ۱۹۶۰م و ۱۹۷۰م، باعث کاهش درصد جمعیتی شیعیان به ۳۵ درصد شد.^۴ پس از انقلاب اسلامی ایران، به‌ویژه در دوران حمله عراق به ایران، تبلیغات زیادی علیه ایران و شیعیان وجود داشت و برای جلوگیری از تهدید شیعه، سیاست تقویت جریان سلفی در دستور کار قرار گرفت. در آن زمان، تبلیغاتی وجود داشت مبنی بر اینکه سلفی‌ها بهترین گزینه برای مقابله با خطر تشیع هستند.^۵ عربستان نیز از این تصمیم حمایت می‌کرد؛ چراکه به نفوذ بیشتر این کشور در کویت کمک می‌کرد.^۶

1. Longva, A, "Neither Autocracy nor Democracy but Ethnocracy: Citizens, Expatriates and the Socio-Political System in Kuwait", *Monarchies and Nations: Globalization and Identity in the Arab states of the Gulf*, p.14.

2. Ghabra, Shafecq, "Kuwait and the Dynamics of Socio-Economic Change", *The Middle East Journal*, 51, p.358-372.

3. Behbehani, Bodour, *Surviving the Arab Spring The Gulf Cooperation Council and the Case Study of Kuwait*, p.191.

4. Alhabib, Mohammad Ebraheem, *The Shia Migration from Southwestern Iran to Kuwait: Push-Pull Factors during the Late Nineteenth and Early Twentieth Centuries*, p.46.

۵. توهامات ناشی از تبلیغات سوء علیه انقلاب ایران، کشورهای عربی منطقه را بر آن داشت تا در مقابل آنچه حمله ایران شیعی برای بلعیدن کشورهای مسلمان می‌نامیدند، اقدام کنند. جنگ عراق و ایران نیز بر شدت این تبلیغات افزود. در این فضا، چنین القا شد که آنچه می‌تواند در مقابل این تهدید، از اسلام (اهل سنت) دفاع کند، جریان سلفی است. به‌عنوان نمونه، محمد ابراهیم شقره، عالمی سلفی که در اردن علیه شیعه فعالیت می‌کرد، ملک حسین را متقاعد کرد که سلفی‌ها ضد شیعه هستند و حکومت می‌تواند از گفتمان سلفی برای مقابله با نفوذ ایران استفاده کند و بدین سان سلفی‌ها نظر ملک حسین را جلب کردند و مجال فعالیت یافتند. آنان پادشاه را راضی کردند تا البانی، رهبر برجسته سلفیت، که مدت‌ها در تبعید بود، به کشور بازگردد. (آقامحمدی، مرتضی، «رژیم اردن و سلفی‌های جهادی آن در سوریه»، سایت مؤسسه مطالعات راهبردی اسلام معاصر، ۱۳۹۶/۲/۸ ش، آدرس: <http://maraminstitute.com>)

۶. سلفی‌ها تعلق خاطر زیادی به عربستان دارند و مجرای اعمال نفوذ عربستان در کویت هستند. به‌عنوان نمونه، عبدالله النقیسی در مصاحبه‌ای، درباره پیش‌بینی شرایط ۲۰۲۵م می‌گوید که در آن زمان، شیخ‌نشین‌های کوچک مانند کویت، قطر و

البته باید توجه داشت که جریان سلفی در میان طبقه شهری کویت نفوذ چندانی نداشت و گسترش آن در خارج از شهر و نزد بدوی‌ها بود؛^۱ بنابراین، اگر آن مهاجرت‌های گسترده صورت نمی‌گرفت، سلفیت نمی‌توانست توفیق امروز خود را در میان طبقه شهری مرفه و نسبتاً آزاد کویت کسب نماید. در پایان سال‌های دهه ۱۹۷۰م، سلفی‌ها در جامعه کویت، به‌ویژه در میان خانواده‌های تاجران، برای خود پیروانی به دست آوردند.^۲ در دهه ۱۹۸۰م، جریان سلفی در سازمان‌های کارگری و اتحادیه‌های دانشجویی پایه‌گذاری شد و در سطح سازمانی به‌طور بی‌سابقه‌ای توسعه یافت.^۳ همه اینها پس از آن رخ داد که بدوی‌های وهابی سعودی تابعیت کویتی دریافت نمودند و با سکونت در حاشیه شهرها و اختلاط با جامعه شهری و همچنین کسب تحصیلات عالی، در ساختار جامعه و بخش‌های مختلف اداری و اقتصادی نفوذ کردند.

سیاسی شدن سلفیت کویت

به‌طور سنتی، جریان سلفی بر توحید و مبارزه با خرافات و بدعت‌ها و انجام کارهای خیر تمرکز داشت و اهتمام چندانی به سیاست نداشت.^۴ یکی از عوامل مؤثر در سیاسی شدن بخشی از جماعت سلفی کویت، نفوذ افکار جهیمان العتیبی^۵ در میان آنان است. در اواسط دهه ۱۹۶۰م، گروه کوچکی از جوانان سلفی طرفدار دعوت و تبلیغ، در کنار هم

امارات از بین می‌روند و فقط سه کشور عربستان، یمن و عمان در این منطقه باقی خواهد ماند؛ از این رو، به نفع کویت است که به خاک عربستان ملحق شود. (النفیسی، عبدالله، «عبد الله النفیسی: یکشف تصورہ المخیف؟ لن یبقی فی الخلیج العربی سنۃ ۲۰۲۵ سوی السعودیة و الیمن و عمان»، سایت یوتیوب، ۱۶ ژوئن ۲۰۱۸م، آدرس:

<https://www.youtube.com/watch?v=olmyJ8A9LaY>)

۱. دمنهوری، رجب، «الحالة السلفية في الكويت»، صحيفة لجینیات الإلکترونیة، آدرس:

<http://lojainiat.net/main/Content>

2. Freer, Courtney, "The rise of pragmatic Islamism in Kuwait's post-Arab Spring opposition movement", *Rethinking Political Islam Series*, p.6.

۳. همان.

۴. شهاب، احمد، «خريطة الكتل السياسية الكويتية بعد التحرير»، شبكة النبا المعلوماتية، ۲۸ رمضان ۱۴۲۹ق، آدرس:

<https://annabaa.org/nbanews/71/810.htm>

۵. «جهیمان العتیبی» کسی است که در سال ۱۴۰۰ق به‌همراه یاران خود مسجد الحرام را با اقدامی مسلحانه اشغال کرد. آنها با کسی که به ادعای آنها اوصاف «مهدی» بر او تطابق داشت، بیعت کردند تا بدین وسیله با بدعت‌های حاکم بر جامعه مبارزه کنند. وی دارای چند رساله است که افکار او و هم‌فکرانش درباره مطالبی مانند حکومت‌داری، آخرالزمان و مهدی را نشان می‌دهد.

گرد آمدند و حرکتی را به منظور بیداری جامعه کویت طراحی کردند.^۱ سلفی‌های کویت با جماعت سلفی عربستان در ارتباط بودند؛ به‌ویژه اینکه آنها مسئله تابعیت یک کشور و مسئله مرزها را بدعت می‌دانستند و حتی در تردهای خود از پاسپورت استفاده نمی‌کردند؛ چراکه آن را مصداق تشبه به کفار، و از مصادیق بدعت می‌دانستند. در نتیجه، آنها بیشتر از طریق صحرا و به‌طور قاچاقی، با یکدیگر در ارتباط بودند. به‌گفته ناصر الحزیمی،^۲ جماعت سلفی کویت با جماعت سلفی سعودی ارتباط داشتند و همین ارتباط زمینه‌چاپ آثار جهیمان العتیبی در کویت را فراهم کرد.^۳ در رمضان ۱۳۹۹ق، چند ماه قبل از اشغال مسجدالحرام، مأموران حراست مرزی محموله قاچاقی را شناسایی کردند که از کویت وارد عربستان می‌شد و شامل هزاران نسخه از آخرین رساله جهیمان العتیبی به‌نام الإمارة و البيعة و الطاعة بود.^۴

در روزی که مسجدالحرام اشغال شد، برخی رساله‌های جهیمان در مساجد کویت توزیع گردید.^۵ گرچه در مملکت سعودی جماعت جهیمان تحت تعقیب قرار گرفتند و برخی از آنان نیز به کشورهای دیگر یا شهرهای مختلف متواری شدند، اما شاخه کویتی جماعت جهیمان، همچنان تا اواخر دهه ۱۹۸۰م باقی ماند.^۶ در اواخر سال ۱۹۷۸م، عبدالرحمن عبدالخالق سلسله مقالاتی را در نشریه کویتی «الوطن» چاپ، و در آن، افکار جهیمان را ترویج می‌کرد.^۷ اهمیت تفکر سیاسی جهیمان، تجویز و مشروعیت‌بخشی به قیام علیه حاکم مسلمان است؛ امری که در ادبیات سیاسی اهل سنت سابقه نداشت. او در بخش‌های مختلفی از رساله‌های خود مانند رساله الإمارة و البيعة و الطاعة، رساله

1. Awadh, Sami, Islamic Political Groups in Kuwait: Roots and Influence, p.232.

۲. «الحزیمی» عضو جماعت سلفی کویت بود و از طریق آنها با جماعت سلفی عربستان ارتباط گرفت و به آنها ملحق شد. در آنجا، وی به یکی از ملازمان ثابت جهیمان العتیبی تبدیل شد.

۳. الحزیمی، ناصر، ایام مع جهیمان، ص ۶۶.

۴. نقیدان، منصور، الجماعة السلفية المحتسبة؛ دراسة في فكر المحتلین للمسجد الحرام، ص ۱۴۲.

۵. آقامحمدی، مرتضی، محاصرة مسجدالحرام؛ ترجمة كتابهای «حصر مكة»، «ایام مع جهیمان» و «حتی لا یعود جهیمان»، ص ۴۲۰.

۶. همان، ص ۴۲۴.

۷. همان، ص ۴۲۰.

أوثق عرى الإيمان الحب في الله و البغض في الله، و رسالته رفع الإلتباس عن ملة من جعله الله إماماً للناس به اين مطلب پرداخته است.^۱

عبدالخالق از اولین سلفی‌هایی بود که کتاب‌ها و مقاله‌های زیادی درباره سیاست نوشت و قصد اصلاح فقه سلفی را داشت تا بتواند امکان مشارکت سیاسی و اعتراضات اجتماعی را فراهم کند.^۲ سلفی‌های کویت برای اولین بار، در سال ۱۹۸۱م تحت حمایت «جمعية إحياء التراث الإسلامي» سازمان‌دهی شدند. این جمعیت تحت تأثیر ایدئولوژی عبدالخالق رهبری می‌شد؛^۳ از این‌رو، در حالی که ظاهراً این سازمان برای اهداف خیرخواهانه تأسیس شده بود، به چتری برای مشارکت سیاسی سلفی‌ها در کویت تبدیل شد.^۴ آنها در این امر، از حمایت دولت و همچنین از بودجه مذهبی عربستان بهره‌مند بودند.^۵ در واقع، علمای عربستان تا جایی پیش رفتند که در تأیید فعالیت سیاسی سلفی فتوا صادر کردند.^۶ این مطلب را عبدالخالق در آستانه انتخابات ۱۹۸۱م اعلام کرد.^۷ سلفی‌ها انتخابات و مجلس را نماد دموکراسی غربی، و شرکت در آن را خلاف شرع

۱. «دکتر عبدالله النفیسی» از شخصیت‌های مهمی است که تحت تأثیر جهیمان العتیبی قرار گرفت. مشهور است که او برای ملاقات یا پیوستن به گروه جهیمان، از راه صحرا عازم عربستان بود که مأموران سعودی او را دستگیر کردند. او ادعا می‌کند که این سفر صرفاً برای عمره بوده و ارتباطی به جماعت جهیمان نداشته است. (النفیسی، عبدالله، «النفیسی و جماعة جهیمان»، سایت یوتیوب، ۱۸ آوریل ۲۰۱۱م، آدرس:

<https://www.youtube.com/watch?v=RuekHXCFMZc>

النفیسی در کتاب خود، عندما يحكم الإسلام، جهیمان را در عداد سید قطب، ابوالاعلی مودودی، شوکانی، ابن تیمیه و ابن قیم جوزیه می‌داند. (حائری، یاسر، حركة جهیمان العتیبی و الإخوان المسلمون السعودیة و السلفیة الجهادیة، ص ۸۰).

2. Pall, zoltan, "Kuwaiti Salafism and its growing influence in the levant", May 07, 2014, Link:

<https://carnegieendowment.org/2014/05/07/kuwaiti-salafism-and-its-growing-influence-in-levant-pub-55514>

3. Utvik, Bjorn Olav, "The Ikhwanization of the Salafis: Piety in the Politics of Egypt and Kuwait", *Middle East Critique* 23, no.1, April 2014, p.19.

4. Freer, Courtney, "The rise of pragmatic Islamism in Kuwait's post-Arab Spring opposition movement", *Rethinking Political Islam Series*, p.7.

۵. همان.

6. Monroe, Steve, "Salafis in Parliament: Democratic Attitudes and Party Politics in the Gulf", *Middle East Journal* 66, no.3, Summer 2012, pp.421-422.

7. McCants, Will, "Joining the Fray: Salafi Politics after the Arab Spring", January 22, 2013, Link:

<http://www.worldpoliticsreview.com/articles/12655/joining-the-fray-salafi-politics-after-the-arab-spring>.

می‌دانستند. برای اولین بار، این کار در کویت رخ داد که جماعتی سلفی در انتخابات پارلمانی شرکت کردند و رأی دادند. آنها در این انتخابات توانستند دو کرسی را تصاحب کنند.^۱

سه جریان سلفی کویت

سلفی‌های کویت مدت‌ها مواضع سنتی خود را داشتند تا اینکه تحولات و حوادث مختلفی آنها را به چند دسته تقسیم کرد:

۱. گروه «التجمع الإسلامي السلفي»

گروه «التجمع الإسلامي السلفي» در سال ۱۹۸۱م، و به ریاست خالد سلطان بن عیسی تأسیس شد.^۲ این گروه بر اخلاق اجتماعی متمرکز بود و دستورالعمل پارلمانی آن عمدتاً به اسلامی‌سازی قوانین و لحاظ کردن شریعت به عنوان تنها منبع قانون‌گذاری، و همچنین ممنوعیت مفاسدی مانند الکل و کنسرت‌های موسیقی مربوط است.^۳ این تجمع، بزرگ‌ترین گروه سلفی در پارلمان است و اعضای آن موقعیت خود را به عنوان وسیله‌ای برای تبلیغ دین و حفظ جایگاه اسلام در جامعه کویت می‌دانند^۴ و همیشه بر ضرورت اطاعت از امیر کویت تأکید می‌کنند.^۵ این جریان در سال ۱۹۹۱م، تحت رهبری شیخ عبدالله السبت قرار گرفت.^۶ آنها با علمای عربستان ارتباط نزدیکی داشتند تا جایی که گاه از آنها با عنوان «عروسک ریاض» یا «عامل نفوذی استخبارات سعودی»

1. Freer, Courtney, "The rise of pragmatic Islamism in Kuwait's post-Arab Spring opposition movement", *Rethinking Political Islam Series*, p.7.

۲. المتیم، منی، «الأحزاب السياسية في الكويت»، سایت المرسال، ۱۶ فربر ۲۰۱۷م، آدرس:

<https://www.almrsal.com/post/452708>

3. Utvik, Bjorn Olav, "The Ikhwanization of the Salafis: Piety in the Politics of Egypt and Kuwait", *Middle East Critique* 23, no.1, April 2014, p.20.

4. Pall, zoltan, "Kuwaiti Salafism and its growing influence in the levant", May 07, 2014, Link:

<https://carnegieendowment.org/2014/05/07/kuwaiti-salafism-and-its-growing-influence-in-levant-pub-55514>

۵. همان.

۶. همان.

تعبیر می‌شد.^۱

۲. شاخه المدخلی؛ جریان سلفی محافظه کار یا منفعل

دیگر گروه سلفی کویت، یعنی شاخه المدخلی، بسیار منفعل هستند و جمعیت احياء التراث را به دلیل داشتن ساختاری سازمانی و شرکت در انتخابات، به نقض اصول سلفی متهم می‌کنند.^۲ آنها مشارکت در سیاست و ایجاد سازمان‌های رسمی را موجب فساد می‌دانند؛ زیرا این اقدامات، مردم را به جای وفاداری به خداوند، به سازمان‌ها و رهبران آنها وفادار می‌سازد.^۳

۳. گروه «الحركة السلفية»

طیف سوم، «جنبش سلفی» است که در سال ۱۹۹۶م، به رهبری شیخ عبدالرحمن عبدالخالق از گروه «التجمع الإسلامي السلفی» جدا شد. این جدایی عمدتاً به دلیل عدم رضایت آنها از سلفی‌های سنتی بود و آنها را از ابزار توطئه امریکایی - سعودی برای خاموش کردن مطالبات سیاسی در خلیج فارس به شمار می‌آوردند.^۴ بسیاری از این فعالان، خواهان اصلاح سیستم سیاسی کویت بودند تا اینکه مشارکت سیاسی بیشتری را، به ویژه در انتصاب وزیران دولت، و همچنین استفاده از شریعت به عنوان تنها منبع قانون گذاری به دست آورند.^۵ این جنبش، از منتقدان حکومت است و به طور فزاینده‌ای چهره‌های قبیله‌ای جدید (بدو)^۶ بر آن مسلط می‌شوند. آنها معتقدند که این جنبش

1. Freer, Courtney, "The rise of pragmatic Islamism in Kuwait's post-Arab Spring opposition movement", *Rethinking Political Islam Series*, p.9.

۲. همان، ص ۸.

3. Pall, zoltan, "Kuwaiti Salafism and its growing influence in the levant", May 07, 2014, Link: <https://carnegieendowment.org/2014/05/07/kuwaiti-salafism-and-its-growing-influence-in-levant-pub-55514>.

۴. همان.

5. Freer, Courtney, "The rise of pragmatic Islamism in Kuwait's post-Arab Spring opposition movement", *Rethinking Political Islam Series*, p.8.

6. Utvik, Bjorn Olav, "The Ikhwanization of the Salafis: Piety in the Politics of Egypt and Kuwait", *Middle East Critique* 23, no.1, April 2014, p.19.

می‌تواند جایگزین «الحركة الدستورية الإسلامية» ای باشد^۱ که در میان طبقه شهرنشین نفوذ دارد.^۲

آزادسازی کویت و نارضایتی سلفی‌ها

در زمان اشغال کویت، اکثر سلفی‌های کویتی به عربستان سعودی فرار کردند و در آنجا به شبکه‌های سلفی سعودی پیوستند. سلفی‌های فعال در عربستان، از تصمیم دولت سعودی درباره‌ی اجازه‌دادن به نظامیان امریکا برای مداخله‌ی نظامی و ورود به خاک حجاز، اظهار نگرانی و انزجار کردند و تظاهراتی را به راه انداختند.^۳ شخصیت‌هایی مانند سفر الحوالی، سلمان عوده و ناصر العمر مخالف کمک‌گرفتن از قوای بیگانه برای آزادسازی بودند؛ در حالی که برخی دیگر مانند بن‌باز و عثیمین با چنین کاری موافق بودند.^۴ موضع گروه اول، مورد توجه بسیاری از کویتی‌های حاضر در عربستان قرار گرفت^۵ و باعث ایجاد شکاف در صفوف سلفیت کویت شد. برای آگاهی از تلقی جریان سلفی از جنگ آزادسازی کویت و نیز تأثیر آن بر القاعده و جریان جهاد، کتاب‌های ابومصعب سوری،^۶ از بهترین

۱. این حرکت به نسل جدید اخوان المسلمین کویت متعلق است که غالباً در موضع اپوزیسیون قرار دارد.

2. Wehrey, Frederic, *Sectarian Politics in the Gulf: From the Iraq War to the Arab Uprisings*, p.180.

۳. همان، ص.۷.

۴. دمنهوری، رجب، «الحالة السلفية في الكويت»، صحيفة لُجینیات الإلكترونية، آدرس:

<http://lojainiat.net/main/Content>

5. Pall, zoltan, "Kuwaiti Salafism and its growing influence in the levant", May 07, 2014, Link:

<https://carnegieendowment.org/2014/05/07/kuwaiti-salafism-and-its-growing-influence-in-levant-pub-55514>

۶. «ابومصعب سوری» از شخصیت‌های تحصیل‌کرده و پُر تألیف القاعده است. او ارتباط نزدیکی با عبدالله عزام، بن‌لادن و ایمن الظواهری داشت. وی به‌عنوان معمار استراتژی نوین جریان جهاد اشتهار دارد. افکار جهادی سید قطب، عبدالله عزام، ایمن الظواهری و دیگر شخصیت‌های بنیان‌گذار فکر سلفی، در آثار ابومصعب سوری تبلور دارد. نقطه قوت و وجه تمایز او از دیگر نویسندگان سلفی، مباحث استراتژیک و میدانی است. ایده تغییر القاعده از یک سازمان به سلول‌های کوچک و نبرد انفرادی، ایده ابومصعب سوری بود. در سال ۲۰۰۴م، دولت امریکا اعلام کرد برای کسی که اطلاعاتی از ابومصعب سوری در اختیار آنها بگذارد که به دستگیری او منجر شود، جایزه‌ای پنج‌میلیون دلاری قرار داده است و بر نقش محوری او در تروریسم بین‌الملل تأکید کرد. بنا بر گزارش‌های موجود، ابومصعب سوری در نوامبر ۲۰۰۵م در کوئته پاکستان دستگیر شد و پس از آن، سرنوشت نامعلومی داشت.

منابع است. وی جنگ آزادی کویت را بخشی از سومین جنگ صلیبی می‌داند.^۱ این جنگ سبب تحول در دیدگاه جهادی‌ها به حاکمان و عالمان سعودی شد. او در کتاب

دعوة المقاومة الإسلامية العالمية، این تحول را چنین تشریح می‌کند:

در آن زمان بن لادن و عموم سعودی‌ها حکومت آل سعود را مشروع می‌دانستند و ملک فهد و دیگر مسئولان سعودی را علی‌رغم فسق و فجورشان، «مسلمان» تلقی می‌کردند و نیز برای علمای رسمی هیئت کبارالعلماء احترام زیادی قائل بودند و به فتاوی آنان عمل می‌کردند. اما بعدها که جنگ کویت پیش آمد و نیروهای امریکایی در خاک عربستان مستقر شدند و اسامه بن لادن عربستان را در کنار امریکا و اهداف او دید، موضعش را تغییر داد و از انتقاد نرم و اقرار به مشروعیت آنها روی گرداند و مؤسسات دینی آن را به نفاق متهم کرد.^۲

به دلیل ارتباط تنگاتنگ سلفی‌های کویت با شبکه سلفی سعودی، این تفکر در میان سلفی‌های کویت نیز رسوخ کرد. سلفی‌های کویتی، که در عربستان تحت تأثیر چنین افکاری قرار گرفته بودند، پس از اتمام جنگ و بازگشت به کویت، به پیشگامان فعال جبهه سلفی در کویت تبدیل شدند؛^۳ در حالی که دیگر سلفی‌های سنتی کویت، با آن دسته از علمای سعودی همراهی کردند که موافق آزادی کویت به دست نیروهای غربی بودند. این بدان دلیل بود که این تصمیم را ولی‌امر و حاکم آنها اتخاذ کرده بود.^۴

سلفی‌ها؛ معارضان جدید

از آغاز حمله عراق به کویت، خاندان حاکم بر کویت بی‌درنگ به عربستان گریختند و در جده مستقر شدند. پس از آزادی و بازگشت آل صباح به کویت، فضای به وجود آمده حکومت را در مقام ضعف قرار داد و به همین دلیل، آنها به مدارا با گروه‌های مختلف

۱. او جنگ‌های اروپا و مسلمانان از ۱۷۹۸ تا ۱۹۷۰ را دومین مرحله جنگ‌های صلیبی معرفی می‌کند. (سوری، ابومصعب، دعوة المقاومة الإسلامية العالمية، ص ۵۴۲).

۲. همان، ص ۷۱۲ تا ۷۱۴.

3. Freer, Courtney, "The rise of pragmatic Islamism in Kuwait's post-Arab Spring opposition movement", *Rethinking Political Islam Series*, p.7.

4. Pall, zoltan, "Kuwaiti Salafism and its growing influence in the levant", May 07, 2014, Link:

<https://carnegieendowment.org/2014/05/07/kuwaiti-salafism-and-its-growing-influence-in-levant-pub-55514>

اجتماعی و ایجاد فضای آزادتر مجبور بودند.^۱ این فضای به وجود آمده، به گروه‌های مختلف معارض فرصت داد تا به صراحت مطالبات خود را مطرح، و تجمعات سیاسی برگزار کنند؛ کاری که از دهه ۱۹۵۰ م، ممنوع بود. در طول دهه ۲۰۰۰ م، سلفی‌های فعال با اخوان المسلمین کویت و دیگر جنبش‌های معارض، خواستار اصلاحات سیاسی گسترده شدند. بدوی‌ها، اخوان المسلمین و گروه‌های فعال سلفی، که همگی در زمره حامیان سنتی حکومت بودند، در طیف معارضان قرار گرفتند. جنبش اخوان المسلمین و سلفی کویت بازیگران سیاسی اصلی در داخل کویت هستند. این مطلب تا حدودی به دلیل این واقعیت است که رقابت اندکی با ایدئولوژی اسلامی در کشور وجود دارد.^۲ قبلاً سلفی‌ها به اخوان المسلمین بدبین بودند و آنها را متهم می‌کردند که بیش از حد به سازش در مسائل دینی مایل هستند؛ اما مشارکت سلفی‌ها در فعالیت‌های سیاسی و پارلمانی شکاف پیشین بین اخوان المسلمین و سلفی‌ها را کم کرد.^۳ در این بازه زمانی، سلفی‌ها در داخل قبایل بدوی نیز نفوذ کردند و به سخن‌گوی آنان تبدیل شدند. اعضای قبایل حدود ۶۰ درصد از جمعیت کویت را تشکیل می‌دهند؛ در حالی که به این میزان از نفوذ و موقعیت اجتماعی بهره‌مند نیستند. این امر سبب شد تا آنها به دنبال نمایندگانی برای اظهار مطالبات خود باشند و همین امر، راه را برای سلفی‌ها باز کرد تا وارد قبایل شوند و در نتیجه، غیر از رؤسای قبایل حامی حکومت، نمایندگان جدیدی در میان قبایل پیدا شدند. نمایندگان جدید پارلمانی قبایل جوان و تحصیل کرده بودند و به گروه جدیدی از اپوزیسیون تبدیل شدند.^۴ از آن زمان، نفوذ و قدرت این جریان اسلام‌گرای معارض در مجلس سبب شد تا امیر کویت چند مرتبه ناچار به انحلال مجلس شود.

۱. مدیرس، فلاح عبدالله، الحركة الشیعة فی الکویت، ص ۳۹.

2. Wickham, Carrie Rosefsky, *The Muslim Brotherhood: Evolution of an Islamist Movement*, p.230.

3. Brown, Nathan, "Pushing Toward Party Politics, Kuwait's Islamic Constitutional Movement", *Middle East Series*, No 79, January 2007, p.17.

4. Ghabra, Shafeeq, "Kuwait: At the Crossroads of Change or Political Stagnation", *Middle East Institute*, Policy Papers Series, May 2014, p.4.

تأثیر بهار عربی بر سلفیت کویت

در اعتراضات بهار عربی از ۲۰۱۱م تا سال ۲۰۱۳م، که کویت شاهد آخرین اعتراض‌ها بود، سلفی‌ها در میان معترضان و معارضان نقش فعالی داشتند. معترضان خواهان عزل نخست‌وزیر، اعمال اصلاحات، برخورداری از حقوق دموکراتیک بیشتر و انتخاب دولت از سوی مردم بودند.^۱ افزایش تنش‌ها در بحرین و سوریه و رنگ طائفه‌ای (مذهبی) یافتن اختلافات سبب شد که مخالفان از بیم وقوع هرج و مرج، اعتراض‌ها را پایان دهند. از آن پس، جریان سلفی کویت تمرکز خود را بر دفاع از اهل سنت در مقابل آنچه خطر تشیع می‌نامیدند، گذاشت. سلفی‌های کویت از حامیان اصلی جهاد و القاعده بودند. ابومصعب سوری منبع مالی اصلی حرکت‌های جهادی را عربستان سعودی و کویت معرفی می‌کند.^۲ پس از اشغال کویت و سقوط طالبان، کویت کماکان مکان ملاقات سلفی‌های فعال بود و حداقل تا قبل از بهار عربی، تنها کشور خاورمیانه بود که سلفی‌ها می‌توانستند ایده‌های خود را آزادانه بیان کنند.^۳ آزادی اعطاشده به گروه‌های سلفی در کویت، به فعالیت‌های خیرخواهانه آنها در خارج از کشور منجر شد که در سال‌های اخیر پیامدهایی جدی داشت. مبلغان سلفی نیز به‌طور علنی درباره مسئله سوریه سخن می‌گویند و حتی برای گروه‌های مورد حمایت خودشان در آن کشور، کمک‌های مالی درخواست می‌کنند.^۴ چندین مؤسسه خیریه کویتی از برخی از افراطی‌ترین سازمان‌های سوریه حمایت مالی می‌کنند و به‌گفته دیوید کوهن، معاون وزارت خزانه‌داری ایالات متحده، کویت مرکز جمع‌آوری کمک‌های مالی برای گروه‌های

۱. طبق قانون اساسی کویت، مجلس دارای ۶۵ نماینده است که ۵۰ تن از آنها از سوی مردم و ۱۵ نفر، که در عین حال وزرای دولت نیز هستند، از سوی امیر انتخاب می‌شوند و به‌همراه جناح حامی رژیم در مجلس، مقاصد امیر را اعمال می‌کنند. امیر هر زمان که از سوی مجلس احساس خطر کند، آن را منحل می‌کند و فراخوان انتخابات جدید را صادر می‌نماید. جریان اپوزیسیون معتقدند که این شیوه حکومت نیز استبدادی است و مانع تحقق دموکراسی واقعی می‌شود.

۲. سوری، ابومصعب، دعوة المقاومة الإسلامية العالمية، ص ۸۶.

3. Pall, zoltan, "Kuwaiti Salafism and its growing influence in the levant", May 07, 2014, Link:

<https://carnegieendowment.org/2014/05/07/kuwaiti-salafism-and-its-growing-influence-in-levant-pub-55514>

4. Freer, Courtney, "The rise of pragmatic Islamism in Kuwait's post-Arab Spring opposition movement", *Rethinking Political Islam Series*, p.10.

تروریستی حاضر سوریه شده است.^۱ سازمان‌های خیریه سلفی کوبیتی دست‌گشاده‌ای در تأمین مالی گروه‌های سلفی سوری مانند احرارالشام و دیگر گروه‌های جنایت‌کار دارند.^۲ به‌دلیل محبوبیت این جریان، دولت در محدود کردن چنین حمایت‌هایی از گروه‌های افراط‌گرا، مردّد بود. به‌اعتقاد یکی از مشاوران نخست‌وزیر کویت، دولت در صورت اعمال هرگونه محدودیت بر انتقال پول به سوریه، اسباب بی‌ثباتی کویت را فراهم خواهد کرد.^۳ سلفی‌های کویت، با حمایت از تروریست‌های حاضر در سوریه، موفق به کسب حمایت و محبوبیت مردمی در کویت شدند.^۴ درگیری نیروهای سنی و حزب‌الله در نبردهای داخل سوریه، تنش شیعه و سنی در کویت را نیز افزایش داد.^۵ با توجه به فعالیت جدی سلفی‌ها در کویت، احساسات طائفه‌ای (مذهبی) در دوران پس از بهار عربی و نبردهای سوریه شدت گرفت و سلفی‌ها و قبایل، از شیعه‌ستیزی و ایران‌هراسی بهره می‌برند. آنها در سخنان خود ادعا می‌کنند که نفوذی‌های ایران در همه پست‌های کلیدی و نیز خاندان حاکم حضور دارند و برای متلاشی کردن کویت از درون، تلاش می‌کنند.^۶ این توهیم توطئه در میان عرب‌ها وجود دارد و با افزایش قدرت نظامی ایران بیشتر هم شده است.

لیبرال‌ها و شیعیان در مقابل جریان سلفی

برخلاف حکومت‌های شیخ‌نشین‌های دیگر، که حالت استبدادی دارند، حکومت کویت

1. DeYoung, Karen, "Kuwait, Ally on Syria, Is Also the Leading Funder of Extremist Rebels", *The Washington Post*, April 25, 2014, Link: http://www.washingtonpost.com/world/national-security/kuwait-top-ally-on-syria-is-also-the-leading-funder-of-extremist-rebels/2014/04/25/10142b9a-ca48-11e3-a75e-463587891b57_story.html.
2. McCants, Will, "A New Salafi Politic", site: Foreign Policy, October 12, 2012, Link: <http://foreignpolicy.com/2012/10/12/a-newsalafi-politics/>
3. Pall, zoltan, "Kuwaiti Salafism and its growing influence in the levant", May 07, 2014, Link: <https://carnegieendowment.org/2014/05/07/kuwaiti-salafism-and-its-growing-influence-in-levant-pub-55514>
4. Freer, Courtney, "The rise of pragmatic Islamism in Kuwait's post-Arab Spring opposition movement", *Rethinking Political Islam Series*, p.17.
5. Ghabra, Shafeeq, "Kuwait: At the Crossroads of Change or Political Stagnation", *Middle East Institute*, May 2014, p.7.
6. Kuwaiti, Going, "Kuwait's Sunnis question fellow Shiites' loyalties", site: Al-Monitor, August 13, 2015, Link: <http://goingkuwaiti.com/kuwaits-sunnis-question-fellow-shiites-loyalties-al-monitor/>

مبتنی بر دموکراسی است. از دیرباز، حاکمانِ کویت بحران‌های خود را با دیپلماسی و مذاکره حل کرده‌اند. این کشور لیبرال‌ترین کشور در میان شیخ‌نشین‌هاست و اگر مثل بحرین یا عربستان سعودی حکومتی مبتنی بر دیکتاتوری داشت، در حل بحران‌های خود از مشت آهنین استفاده می‌کرد. به‌خاطر این ویژگی‌ها، حکومت کویت همواره تعادل خود را با ایجاد تقابل بین نیروهای مختلف جامعه خود حفظ می‌کند. در زمان اوج فعالیت‌های حرکت‌های قومی-عربی و ناصری، حکومت از شیعیان و بدوی‌ها در مقابل آنان استفاده می‌کرد. پس از انقلاب ایران و نیز در زمان جنگ ایران و عراق، حکومت کویت برای سرکوب تهدید شیعه و ایران، بخش‌های دیگر جامعه را در مقابل شیعه بسیج کرد. پس از آزادسازی کویت که طیف اسلام‌گرا عمدتاً به معارضان حکومت تبدیل شدند، لیبرال‌ها و به‌ویژه شیعه نقش تعادل‌بخشی در مقابل آنها پیدا کردند. لیبرال‌های کویت، که غالباً از خاندان تاجران هستند، در بین جوانان طبقه شهری و نیز قبایل نفوذ دارند و می‌توانند در مقابل جریان سلفی به حمایت از حکومت برآیند.^۱ در سال ۲۰۱۱م، در اعتراضات علیه نخست‌وزیر، شیخ ناصر محمد الصباح، بارها لیبرال‌های کویتی متهم شدند که از ترس قدرت در حال افزایش اسلام‌گرایان، در مقابل فساد نخست‌وزیر سکوت کرده‌اند.^۲ لیبرال‌ها از اینکه اسلام‌گرایان اکثریت پارلمان را تصاحب کنند، بیمناک هستند؛ چراکه قوانین را تغییر می‌دهند و آزادی‌های فردی را با اسلامی کردن قوانین از بین می‌برند. لیبرال‌ها از تغییر قانون اساسی از سوی اینها واهمه دارند و ابراز می‌کنند که قانون اساسی عالی است و نباید تغییر کند. در حالی که خود آنها انتقاداتی به آن دارند، اما می‌دانند که تغییر آن در راستای اهداف اسلام‌گرایان خواهد بود.^۳

شیعیان نیز از قدرت روبه‌افزایش سلفی‌ها بیمناک‌اند. با وجود اینکه تبعیض‌هایی علیه شیعیان وجود دارد، ولی آنها در مقایسه با شیعیان دیگر شیخ‌نشین‌ها از حقوق بهتری

1. Ghabra, Shafeeq, "Kuwait: At the Crossroads of Change or Political Stagnation", *Middle East Institute*, May 2014, p.5.

2. Kareem, Mona, "Liberals without Liberalism The Kuwaiti Example", *Al-Akhbar*, 10 July 2012, Link:

<http://monakareem.blogspot.com/2012/06/kuwaits-constitutional-court-political.html>

۳. همان.

برخوردار هستند. به علاوه، آنها به خوبی می‌دانند که در صورت سقوط خاندان حاکم، جمعیت قدرتمند اسلام‌گرا قدرت را در دست خواهد گرفت که در رفتار با شیعه عناد بیشتری خواهد داشت.^۱ اگرچه شیعیان فاقد نهادهایی قدرتمند هستند، اما با توجه به اینکه حداقل ۳۰ درصد از جمعیت کشور را به خود اختصاص داده‌اند، جمعیتی قابل توجه هستند و بخش مهمی از افکار عمومی کویت را به خود اختصاص می‌دهند.^۲ با توجه به شیعیان و حمایت از آنها، حکومت می‌تواند به سلفی‌ها و دیگر معارضانِ جدی خود هشدار دهد که اگر درصدد ایجاد مزاحمت برای حکومت برآیند، آزادی بیشتری به شیعیان اعطا خواهد کرد. حکومت کویت مجبور است که با ظرافت تمام، از شکاف‌های اجتماعی موجود خود، برای حفظ تعادل بهره‌گیرد.

نتیجه

قریب به یک قرن است که سلفیت از عربستان به کویت راه یافته است. در ابتدای این ورود، سلفیت کویت نیز در شکل سنتی خود، بر توحید و مقابله با بدعت‌ها تمرکز داشت و آنان تحت ولای کامل حاکم بودند و اطاعت از امیر را ضروری می‌انگاشتند. از این رو، آنها متحدان خوبی برای حاکمان کویت به شمار می‌رفتند؛ چراکه هم در اطاعت حاکم بودند و می‌توانستند در مقابل نیروهای معارض به حمایت از امیر برخیزند، و هم نزدیکی کویت به عربستان را موجب می‌شدند. در همین راستا، جمعیت زیادی از بدوی‌های سلفی سعودی به کویت مهاجرت داده شدند. پس از انقلاب ایران، به‌ویژه در دوره جنگ عراق علیه ایران، تبلیغات علیه شیعه و ایران فزونی یافت و در چنین شرایطی سلفی‌ها جای خالی متحدان شیعی حکومت کویت را نیز پر کردند. از دهه ۱۹۷۰م به بعد، با ورود چهره‌های سرشناس سلفی مانند عبدالرحمن عبدالخالق از مصر به کویت، و نیز بازگشت طلاب کویتی از عربستان، جریان سلفی قدرت تبلیغاتی بیشتری یافت. با فعالیت‌های

۱. یکی از استادان شیعه دانشگاه کویت در مصاحبه با نویسنده ابراز داشت که ما در پشت لیخندها، دندان‌های تیزی را می‌بینیم که مترصد فرصت هستند.

2. Hatem & Gildea, Kuwaiti Shia: Government Policies, Societal Cleavages, and the Non-Factor of Iran, p.7.

عبدالخالق و پیروان او، در برخی سلفی‌ها گرایش‌هایی سیاسی پیدا شد. آنچه به گسترش ادبیات سیاسی سلفی کمک کرد، فضای باز و نسبتاً آزاد جامعه کویت، و همچنین حمایت‌های مراکز دینی عربستان بود. ادبیات سیاسی جهیمان العتیبی نیز نقش مهمی در چگونگی نزج و شکل‌گیری افکار سیاسی جریان سلفی کویت داشت. اشغال کویت و درخواست کمک از ائتلاف غربی برای مقابله با صدام، بر گروهی از سلفی‌های عربستان و کویت تأثیر عمیقی داشت؛ به طوری که گاه از این مسئله با عنوان «شوک بزرگ» یاد می‌شود. این ماجرا سبب مخالفت برخی سلفی‌ها با سیاست حاکمان عرب در باره تعامل با غرب و آمریکا شد. افزایش جمعیتی بدوی‌های سلفی و عدم نفوذ متناسب با جمعیت خود در مراکز قدرت و اقتصاد، سبب شد تا آنها از اواخر دهه ۱۹۹۰م و نیز در طول دو دهه گذشته، همواره جلودار معارضان حکومت کویت باشند و حقوق بیشتری را مطالبه نمایند. آنها همچنین خواهان قراردادن شریعت به عنوان منبع حقوقی و قانونی کویت هستند؛ امری که حکومت، لیبرال‌ها و شیعه^۱ را نگران می‌کند. حکومت کویت، از یک سو درصدد جلب رضایت و مصالحه با معارضان اسلام‌گرای قدرتمند است و از سوی دیگر برای حفظ ثبات و تعادل و آزادی‌های مدنی خود از لیبرال‌ها و شیعه در مقابل آنها بهره می‌گیرد. در نتیجه، دو طیف مذکور یعنی شیعه و لیبرال‌ها، در شرایط فعلی اهمیت بسزایی در معادلات حکومت کویت دارند.

۱. شیعیان می‌دانند که قراردادن شریعت مبتنی بر فهم وهابی به عنوان «منبع تشریح قانون»، به ضرر آنان خواهد بود.

کتابنامه

۱. آقامحمدی، مرتضی، «رژیم اردن و سلفی‌های جهادی آن در سوریه»، سایت مؤسسه مطالعات راهبردی اسلام معاصر، پرونده اردن، ۱۳۹۶/۲/۸ ش، آدرس:
<http://maraminstitute.com>
۲. آقامحمدی، مرتضی، محاصره مسجد الحرام؛ ترجمه کتاب‌های «حصر مکه»، «ایام مع جهیمان» و «حتی لا یعود جهیمان»، قم: نشر مشعر، ۱۳۹۶ ش.
۳. حائری، یاسر، حرکت جهیمان العتیبی و الإخوان المسلمون السعودیة و السلفیة الجهادیة، بی‌جا: بی‌نا، بی‌تا.
۴. الحزیمی، ناصر، **ایام مع جهیمان**، بیروت: الشبكة العربیة، ۲۰۱۲ م.
۵. دمنهوری، رجب، «الحالة السلفية في الكويت»، صحیفة لجینیات الإلکترونیة، آدرس:
<http://lojainiat.net/main/Content>
۶. سورى، ابومصعب، **دعوة المقاومة الإسلامية العالمية**، بی‌جا: بی‌نا، بی‌تا. آدرس:
www.forsanhaq.com/showthread.php?t=361853
۷. شهاب، احمد، «خريطة الكتل السياسية الكويتية بعد التحرير»، شبكة النباء المعلوماتیة، ۲۸ رمضان ۱۴۲۹ ق، آدرس:
<https://annabaa.org/nbanews/71/810.htm>
۸. المتیهم، منى، «الأحزاب السياسية في الكويت»، ۱۶ فبرایر ۲۰۱۷ م، آدرس:
<https://www.almsal.com/post/452708>
۹. مدیرس، فلاح عبدالله، **الجماعة السلفية في الكويت**، کویت: دار قرطاس، چاپ اول، ۱۹۹۹ م.
۱۰. مدیرس، فلاح عبدالله، **الحركة الشيعية في الكويت**، کویت: دار قرطاس، چاپ اول، ۱۹۹۹ م.
۱۱. النفیسی، عبدالله، «النفیسی و جماعة جهیمان»، سایت یوتیوب، ۱۸ آوریل ۲۰۱۱ م، آدرس:
<https://www.youtube.com/watch?v=RuekHXCFMZc>
۱۲. النفیسی، عبدالله، «عبد الله النفیسی: يكشف تصوره المخيف؟ لن يبقى في الخليج العربي سنة ۲۰۲۵ سوى السعودیة و اليمن و عمان»، سایت یوتیوب، ۱۶ ژوئن ۲۰۱۸ م، آدرس:
<https://www.youtube.com/watch?v=olmyJ8A9LaY>
۱۳. نقیدان، منصور، الجماعة السلفية المحتسبة: دراسة في فكر المحتلين للمسجد الحرام، دبی: مركز المسبار، چاپ دوم، ۲۰۱۱ م.
14. Alhabib, Mohammad Ebraheem, The Shia Migration from Southwestern Iran

to Kuwait: Push-Pull Factors during the Late Nineteenth and Early Twentieth Centuries, Georgia State University, 2010.

15. Awadh, Sami, **Islamic Political Groups in Kuwait: Roots and Influence** (PhD diss), University of Portsmouth, 1999.
16. Behbehani, Bodour, *Surviving the Arab Spring The Gulf Cooperation Council and the Case Study of Kuwait*, King's College, London, 2012.
17. Brown, Nathan, "Pushing Toward Party Politics, Kuwait's Islamic Constitutional Movement", **Middle East Series**, Carnegie Papers, No 79, January 2007.
18. DeYoung, Karen, "Kuwait, Ally on Syria, Is Also the Leading Funder of Extremist Rebels", **The Washington Post**, April 25, 2014, Link: http://www.washingtonpost.com/world/national-security/kuwait-top-ally-on-syria-is-also-the-leading-funder-of-extremist-rebels/2014/04/25/10142b9a-ca48-11e3-a75e-463587891b57_story.html
19. Freer, Courtney, "The rise of pragmatic Islamism in Kuwait's post-Arab Spring opposition movement", **Rethinking Political Islam Series**, Brookings Institution, August 2015.
20. Ghabra, Shafeeq, "Kuwait and the Dynamics of Socio-Economic Change", **The Middle East Journal**, 51, 1997.
21. Ghabra, Shafeeq, "Kuwait: At the Crossroads of Change or Political Stagnation", **Middle East Institute**, Policy Papers Series, May 2014.
22. Hatem, Robert & Gildea, Derek, **Kuwaiti Shia: Government Policies, Societal Cleavages, and the Non-Factor of Iran**, The Institute for Middle East Studies, The George Washington University, 2011, Link: <https://imes.elliott.gwu.edu/sites/imes.elliott.gwu.edu/files/downloads/documents/capstonepapers-2011/gildea%20hatem.pdf>
23. Kareem, Mona, "Liberals without Liberalism The Kuwaiti Example", **Al-Akhbar (English)**, Link: <http://monakareem.blogspot.com/2012/06/kuwaits-constitutional-court-political.html>

24. Kuwaiti, Going, "Kuwait's Sunnis question fellow Shiites' loyalties", Al-Monitor, August 13, 2015, Link:
<http://goingkuwaiti.com/kuwait-sunnis-question-fellow-shiites-loyalties-al-monitor/>
25. Longva, A, "Nationalism in Pre-Modern Guise: The Discourse on Hadhar and Badu in Kuwait", **International Journal of Middle East Studies MES**, 2006.
26. Longva, A, "Neither Autocracy nor Democracy but Ethnocracy: Citizens, Expatriates and the Socio-Political System in Kuwait", **Monarchies and Nations: Globalization and Identity in the Arab states of the Gulf**, London, Tauris, 2005.
27. McCants, Will, "A New Salafi Politics", Foreign Policy, October 12, 2012, Link:
<http://foreignpolicy.com/2012/10/12/a-newsalafi-politics/>.
28. McCants, Will, "Joining the Fray: Salafi Politics after the Arab Spring", site: World Politics Review, January 22, 2013, Link:
<http://www.worldpoliticsreview.com/articles/12655/joining-the-fray-salafi-politics-after-the-arab-spring>.
29. Monroe, Steve, "Salafis in Parliament: Democratic Attitudes and Party Politics in the Gulf", **Middle East Journal** 66, no.3, summer 2012.
30. Pall, zoltan, "Kuwaiti Salafism and its growing influence in the levant", site: Carnegie endowment for international peace, May 07, 2014, Link:
<https://carnegieendowment.org/2014/05/07/kuwaiti-salafism-and-its-growing-influence-in-levant-pub-55514>
31. Utvik, Bjorn Olav, "The Ikhwanization of the Salafis: Piety in the Politics of Egypt and Kuwait", **Middle East Critique** 23, no.1, April 2014.
32. Wehrey, Frederic, *Sectarian Politics in the Gulf: From the Iraq War to the Arab Uprisings*, New York: Columbia University Press, 2013.
33. Wickham, Carrie Rosefsky, **The Muslim Brotherhood: Evolution of an Islamist Movement**, Princeton: Princeton University Press, 2013.